

INKLYUZIV TA'LIMDA O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISH

Qahramonova Zebuniso Raufjon qizi,

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti,
Defektologiya (faoliyat turlari bo'yicha) yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya. Inklyuziv ta'limda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish sohasida mavjud bo'lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish, xususan kasblar olami bilan tanishtirish usullarini yangilash haqida bir qancha ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, kasb-hunar, islohot, g'oya, vazifa, tavsiya, yordamga muhtoj, imkoniyati cheklangan.

Mamlakatimizda barcha sohada bo'lgani kabi yoshlar va ularning ta'lim-tarbiyasida ham ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar, eng avvalo, ajdodlarimizdan qolgan boy ma'naviy merosni, bunyodkorlik g'oyalarini va ezgu ta'limotlarni yoshlar ongiga singdirish va shu bilan birga ularni imon-e'tiqodli, vatanga sadoqat, olijanoblik ruhida tarbiyalashda o'z aksini topmoqda. Farzandlarimizning ajdodlarimiz kabi dunyo tamadduniga xizmat qila oladigan bo'lib kamol topishini ta'minlash kunimizning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari faoliyatida o'quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo'naltirish muhim vazifalardan biri. Kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bu jarayon shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat sub'yekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko'maklashadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish sohasida mavjud bo'lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish, xususan kasblar olami bilan tanishtirish usullarini yangilash zarurati kasbini o'zi belgilashga tayyorlash umumta'lim maktablarining muhim vazifalaridan sanaladi. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlari ta'lim-tarbiya bilan uzviy kechadigan, uning barcha qirralarini qamrab oladigan uzluksiz jarayondir. Maktabgacha, umumta'lim maktablari va maktabdan tashqari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari, jamoa tashkilotlari hamda ota-onalarning o'zaro hamkorligi bu jarayonning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bunday hamkorlik o'sib kelayotgan yosh avlodga ongli kasb tanlash, o'z kasbiy istiqbolini belgilash hamda jamiyat ravnaqiga munosib hissa qo'shish imkonini yaratadi. Kasbga yo'naltirishning asosiy maqsadi – bu umumta'lim maktablarining o'quvchi va

bitiruvchilarini ongli va mustaqil ravishda kasb-hunar tanlashga tayyorlash, kelgusi ta'limning yo'nalishini va kasb-hunar egallashning usullarini aniqlash. Demak, maktabdagi har bir xodim kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha qanday ishlarni amalga oshirishini bilishi lozim. Chunki, kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishda nafaqat maktab kasb-hunarga yo'naltiruvchisi yoki amaliyotchi psixologi, balki butun maktab jamoasi mas'uldir. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan alohida ta'kidlaganidek «Ish bilan band bo'lgan aholini tarkibiy jihatdan qayta taqsimlash hamda mehnatga layoqatli yoshlarni faoliyatning yangi ilg'or tarmoqlari va sohalariga jalb qilish ham mehnat salohiyatidan samarali foydalanishning qudratli zaxirasidir» deb aytgan so'zlari fikrimiz isbotidir.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bu jarayon bolaning bo'lg'usi kasbiy faoliyat subekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko'maklashishdan iborat. Mehnat faoliyati ko'p jihatdan shaxsning kasb-hunar mahorati bilan bog'liq bo'lib, bu uning kamoliga yetish uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'zining mehnatga qiziqishini to'la namoyon etish uchun yosh yigit, qizlar ijtimoiy mehnat taqsimoti tizimida ma'lum o'rin tutish, men kimman ijtimoiy taraqqiyotga qanday hissa qo'shishim mumkin, degan savollarga javob topishi lozim. Oilada, maxsus maktab-internat va umumta'lim maktablarida o'qiydigan imkoniyati cheklangan, yordamga muhtoj o'quvchilarni kasb-hunarni tanlashida turli ta'sir ko'rsatuvchi omillar mavjud.

Ta'kidlash joizki, yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni amalga oshirishda ta'lim muassasalaridagi psixologik xizmat ham o'ziga xos o'ringa ega. Ushbu yo'nalishda olib borilayotgan ishlarning samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim.

1. Psixodiagnostik ishlar – har bir o'quvchida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan hissiy zo'rliq holatlariga xos asosiy ko'rinishlarni aniqlash.
2. Psixoprofilaktik ishlar – o'quv faoliyatini tashkil etish, nazorat qilish va boshqarish jarayonida o'quv faolligi va samaradorligiga salbiy ta'sir etish mumkin bo'lgan holatlarni oldindan ko'ra bilish va ularni bartaraf etish uchun muntazam ravishda tegishli tadbirlar o'tkazish.
3. Psixokorreksion ishlar – fanlarni o'zlashtirmaydigan o'quvchilarning o'zlashtira olmaslik sabablarini aniqlash va shu asnoda ular bilan alohida mustaqil ishlar olib borish, ulardagi imkoniyatlarni keng miqyosda o'rganish hamda rivojlantirish orqali o'quvchi shaxsidagi faollikni oshirish yo'llarini izlash.

4. Psixologik maslahat ishlari har bir o'quvchining o'zigagina xos iqtidori, qiziqishlari, maqsadlari, o'qish imkoniyatlari haqida shu o'quvchining o'ziga, sinf rahbariga va ota-onasiga o'z vaqtida tegishli ma'lumotlar bera olishi kerak.

5. Umumiy faoliyat tadbirlari – psixologik xizmat nizomiga amal qilgan holda har bir o'quvchi uchun tashxis daftarini to'ldirish. Maxsus yordamga muhtoj o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning tarkibiy tuzilmasi bosqichlar tizimida amalga oshiriladi. Bu jarayonda asosiy mas'uliyat kasb-hunarga yo'naltiruvchi, amaliyotchi-psixolog zimmasiga tushadi, ular esa, o'z navbatida, barcha ta'sir etuvchi omillar faoliyatini muvofiqlashtirib boradilar. Maktab rahbariyati, sinf rahbari, psixolog, defektolog, shifokor (hamshira), mehnat ta'limi o'qituvchisi, o'quvchilar yetakchisi, to'garak rahbarlari va kutubxona mudirlari, oila a'zolari, mahalla vakillari doimiy hamkorlikda ish olib borishlari lozim. Olib borilayotgan ishlar natijalari psixolog bilan birgalikda muntazam tahlil qilinib boriladi.

O'quvchining kasbiy o'zligini anglashi uchun zaruriy shartsharoitlar yaratib beriladi. Ushbu bosqichlarda bolaga kelgusida qanday kasb-hunarni egallashi to'g'risidagi maslahatlar va ma'lumotlar tushuntirib beriladi.

O'spirinlik davrida o'quvchilar uchun eng muhim xususiyat ularda ma'naviy jihatdan kamolotga intilishning kuchayishidir. Chunki voqelikka, kishilarga munosabat chuqur ichki ma'naviy intilish orqali sodir bo'ladi. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish ta'lim muassasalariga kelgan kunlaridanoq boshlanadi. Masalan, kasblar haqidagi fikrlarni ular ongiga singdirib, ota-onalari, yaqin kishilari kim bo'lib ishlashlari haqida qiziqarli suhbatlar o'tkaziladi. Maxsus yordamga muhtoj bitiruvchi sinf o'quvchilarining o'zi qiziqqan fani, qanday kasblarga moyilliklari mavjudligini aniqlash maqsadida, foydalanishi qulayligi bilan xarakterlanib kelayotgan metodikalar «Qiziqishlar anketasi» va A.Klimov tomonidan taklif etilgan «Differensial diagnostik so'rovnoma» (DDS) o'tkazildi. Tadqiqot davomida 9-sinfni bitiruvchi o'quvchilarning o'zi qiziqqan sohasi bo'yicha amaliy ishlarga faol kirishishlari, ularning qiziqishlari moyillikka aylanganligidan dalolat beradi.

Mustaqilligimiz poydevorini mustahkamlash hamda O'zbekistonni buyuk davlatga aylantirishda ta'lim-tarbiya ishlarini oqilona yo'lga qo'yish, yoshlarni zamonaviy ilm-fan, madaniyat, texnika va texnologiya yutuqlari bilan muntazam ravishda tanishtirib borish muhim ahamiyatga ega. Zero, taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan yetuk, irodasi baquvvat, iymoni butun, zamonaviy fikrlaydigan, muayyan kasb-hunarga ega bo'lgan yuksak salohiyatli shaxslar hal etadi.

Inklyuziv ta'limdagi o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi va mustaqil hayot kechirishlari uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda individual yondashuv, qiziqish va qobiliyatlarni inobatga olish, zamonaviy kasb-hunar bozorining talablariga mos yo'nalishlarni tanlash muhimdir.

O'quvchilarga amaliy mashg'ulotlar, kasbiy tajriba almashinuvi va maxsus treninglar orqali kasblar bilan tanishish imkoniyatini yaratish ularning kelajakdagi mehnat faoliyatiga ishonchini oshiradi. Shu bilan birga, pedagoglar, psixologlar va otalar hamkorligi orqali inklyuziv o'quvchilarga to'g'ri kasb tanlashda ko'mak berish samaradorlikni oshiradi. Albert Eynshteyn aytganidek: "Har bir inson alohida iste'dodga ega. Muhimi, unga shunday sharoit yaratish kerakki, o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon qila olsun".

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limdagi o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda har bir bolaning imkoniyatlari va ehtiyojlari inobatga olinishi, ularni jamiyatda faol va foydali shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muminova M. "Inklyuziv ta'lim" Toshkent 2019y
2. Qodirova "Inklyuziv va maxsus ta'limning filologik asoslari" Chirchiq 2022y
3. I.Madatov, Inklyuziv ta'lim, Toshkent – "Best-Publish" 2024
4. Shomahmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma, Toshkent 2011y